

UPUTE ZA PRILAGODBU ISPITNE TEHNOLOGIJE NA ISPITIMA DRŽAVNE MATURE

Lako čitak tekst

**UPUTE ZA PRILAGODBU
ISPITNE TEHNOLOGIJE NA
ISPITIMA DRŽAVNE MATURE**

Biblioteka: PRIRUČNICI

Nakladnik:

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja

Za nakladnika

Goran Sirovatka,

ravnatelj Nacionalnoga centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja

Autori

Kristina Anić Kuhar, prof.

prof. dr. sc. Draženka Blaži

Sanja Horvatić, dipl. def. – soc. ped.

mr. sc. Mara Kovačić

mr. sc. Maja Ljubić

Dragica Matok, prof.

doc. dr. sc. Ljubica Pribanić

Mirjana Špoljarec, prof.

Urednica:

Sanja Horvatić, dipl. defektolog – soc. ped.

Lektorica:

Mirjana Gašperov, prof.

Imenice korištene u ovoj publikaciji kao što su, primjerice, učenik, stručnjak, pomagač, podrazumijevaju rodnu razliku.

Imenica učenik odnosi se i na kandidate koji su svoje srednjoškolsko obrazovanje već završili, a pristupaju ispitima državne mature.

Slog i grafičko uređenje:

Josip Žagar

ISBN

Tisak

Sadržaj

UVOD	9
1. PRAVO NA PRILAGODBU ISPITNE TEHNOLOGIJE ZA POLAGANJE DRŽAVNE MATURE	11
1.1. Učenici s teškoćama	11
1.2. Zdravstveni problemi učenika	13
2. PRILAGODBE ISPITNE TEHNOLOGIJE	15
2.1. Osobni pomagač	15
2.2. Suradnja osobnoga pomagača i učenika	16
3. PRIJAVLJIVANJE	18
3.1. Elementi zahtjeva za prilagodbu ispitne tehnologije na državnoj maturi	19
3.2. Naputak za popunjavanje zahtjeva za prilagodbu ispitne tehnologije na državnoj maturi	20
4. UČENICI S OŠTEĆENJEM VIDA	23
4.1. Opis populacije	23
4.2. Prilagodbe ispitne tehnologije	30

4.2.1. Opći uvjeti	30
4.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala	31
4.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature	31
4.2.4. Vrijeme trajanja ispita	32
4.2.5. Vrjednovanje uradaka učenika	32
5. UČENICI S OŠTEĆENJEM SLUHA	33
5.1. Opis populacije	33
5.2. Prilagodbe ispitne tehnologije	39
5.2.1. Opći uvjeti	39
5.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala	40
5.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature	40
5.2.4. Vrijeme trajanja ispita	41
5.2.5. Vrjednovanje uradaka učenika	41
5.2.6. Ostale prilagodbe	41
6. UČENICI S POREMEĆAJIMA GOVORNO- -GLASOVNE KOMUNIKACIJE I SPECIFIČNIM TEŠKOĆAMA U UČENJU	42
6.1. Opis populacije	42
6.1.1. Disleksija i disgrafija	44

6.1.2. Diskalkulija	47
6.1.3. Dispraksija	49
6.1.4. Poremećaji tečnosti govora (mucanje i brzopletost)	51
7. UČENICI S MOTORIČKIM POREMEĆAJIMA	55
7.1. Opis populacije	55
7.2. Prilagodbe ispitne tehnologije	57
7.2.1. Opći uvjeti	57
7.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala	58
7.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature	59
7.2.4. Vrijeme trajanja ispita	59
7.2.5. Vrijednovanje uradaka učenika	59
8. UČENICI S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU I UČENICI S DEFICITOM PAŽNJE/ HIPERAKTIVNIM POREMEĆAJEM	60
8.1. Poremećaji u ponašanju	60
8.2. Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj	62
8.3. Prilagodbe ispitne tehnologije	64
8.3.1. Opći uvjeti	64
8.3.2. Prilagodba ispitnoga materijala	65

8.3.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature	65
8.3.4. Vrijeme trajanja ispita	65
9. UČENICI S TEŠKOĆAMA U PODRUČJU MENTALNOGA ZDRAVLJA	66
9.1. Opis populacije	66
9.2. Prilagodbe ispitne tehnologije	68
9.2.1. Opći uvjeti	68
9.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala	69
9.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature	69
9.2.4. Vrijeme trajanja ispita	69

UVOD

Ova brošura predstavlja izmijenjeno i dopunjeno izdanje „Uputa za provođenje državne mature i nacionalnih ispita za učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama” koje je *Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja* izdao u studenome 2007. godine. Radna verzija bila je objavljena na mrežnim stranicama *Nacionalnoga centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja* u prosincu 2006. godine i dostupna za javnu raspravu do rujna 2007. godine. Materijal je usvojen na sjednici Vijeća Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa za uvođenje državne mature u hrvatski školski sustav održanoj 11. listopada 2007. godine.

Ovo novo izdanje odnosi se isključivo na prilagodbu ispitne tehnologije ispita državne mature. Također, terminološki je usklađeno sa Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, 87/08.) te Pravilnikom o polaganju državne mature (NN, 97/08.).

Prava pristupnika na prilagodbu ispitne tehnologije kao i mogućnosti prilagodbe nisu smanjena. Usklađena su tek sa zahtjevima i specifičnim slučajevima koji su se pojavljivali tijekom provedbe probne državne mature te su nešto detaljnije pojašnjena.

„Upute za prilagodbu ispitne tehnologije na ispitima državne mature” odnose se na postupke prijave učenika i mogućnosti prilagodbe ispitne tehnologije (ispitni materijal i ispitni postupci) ovisno o potrebi učenika.

Učenici s teškoćama, koji su usvojili sadržaje propisanih programa, nisu uvijek u mogućnosti na uobičajeni način pokazati svoja postignuća. Prilagodбом ispitne tehnologije, koja ne će ugroziti valjanost ispita niti dovesti učenika u privilegirani položaj, mogu se ukloniti ove teškoće. Prilagođena ispitna tehnologija treba biti omogućena učenicima koji tijekom cijeloga školovanja ili dužega razdoblja imaju teškoće i onima kod kojih je do promjena u zdravstvenome stanju, koje uvjetuju prilagodbe u polaganju ispita, došlo u skorije vrijeme.

Zahtjev za prilagodbu ispitne tehnologije razmatra Stručna skupina za procjenu opravdanosti zahtjeva čiji su članovi edukacijsko-rehabilitacijski stručnjaci i predstavnici Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstva obitelji, branitelja i generacijske solidarnosti, Agencije za odgoj i obrazovanje, Agencije za strukovno obrazovanje te Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom.

1. PRAVO NA PRILAGODBU ISPITNE TEHNOLOGIJE ZA POLAGANJE DRŽAVNE MATURE

1.1. Učenci s teškoćama

Prema članku 65. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN, 87/08.) učenici s teškoćama su:

- učenici s teškoćama u razvoju
- učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima
- učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima.

Ovaj materijal odnosi se na učenike s teškoćama koji su završili program četverogodišnjega strukovnoga ili umjetničkoga obrazovanja ili gimnazijskoga obrazovanja i koji su rabili prilagođenu opremu i nastavni materijal te kojima je bila prilagođena metodika nastave kao i način ispitivanja stečenih kompetencija u školama, odnosno u sustavu unutarnjega vrjednovanja.

To su učenici/kandidati koji imaju:

- **specifične teškoće u učenju, jezične i komunikacijske teškoće:** značajne teškoće čitanja, pisanja, govorenja i manipulacije brojevima koje su vezane uz teškoće u procesuiranju simboličkoga jezika, npr. kod disleksije i diskalkulije, govorne i jezične teškoće koje uzrokuju teškoće u komunikaciji, npr. afazija, disfazija, problemi u artikulaciji i sl.
- **motoričke i senzoričke teškoće:** poremećaji pokreta i položaja tijela, smanjena/onemogućena funkcija pojedinih dijelova tijela, nepostojanje dijelova tijela; oštećenja sluha i vida
- **emocionalne teškoće i smetnje u ponašanju:** bježanje od kuće i iz škole, akademski neuspjeh, deficit pažnje/ hiperaktivni poremećaj, poremećaj prilagodbe, potištenost, poremećaj ophođenja i prkošenja, antisocijalno ponašanje, agresivno ponašanje, devijantno i delinkventno ponašanje, psihogeno uvjetovani poremećaji u ponašanju i dr.
- **teškoće u području mentalnoga zdravlja:** različita psihotična stanja, problemi prehrane, strahovi, anksioznost, emocionalne smetnje i sl.

1.2. Zdravstveni problemi učenika/ kandidata

Moguće je da neki učenici imaju dugoročne ili trajne zdravstvene probleme koji su utjecali na njihov proces učenja, a mogu utjecati i na polaganje ispita državne mature.

Zdravstveni problemi kod nekih osoba mogu rezultirati prepoznatljivim i vidljivim fizičkim ili osjetilnim oštećenjima, a kod drugih posljedice mogu biti skrivene, odnosno nevidljive sudionicima odgojno-obrazovnoga procesa.

Zdravstveni problemi mogu biti: bolesti srca i krvožilnoga sustava, bolesti živčanoga sustava, bolesti probavnoga sustava, bolesti mokraćnoga sustava, bolesti dišnoga sustava i bolesti žlijezda s unutrašnjim lučenjem (npr. srčane bolesti, leukemija, tumori, hepatitis, tuberkuloza, astma, alergije, dijabetes, epilepsija, AIDS i dr.).

Učenicima sa zdravstvenim problemima često se tijekom školske godine zbog promjenjivih potreba i zdravstvenoga stanja (liječenje u bolnici, liječenje kod kuće) mora mijenjati oblik odgojno-obrazovne i edukacijsko-rehabilitacijske podrške.

Zbog toga je i pri polaganju ispita državne mature potrebno procijeniti moguće pretjerano opterećenje i stres koji bi mogli negativno utjecati na njihovo zdravstveno stanje te omogućiti prilagodbu ispitne tehnologije iako se ne radi o učenicima s teškoćama.

Učenicima sa zdravstvenim problemima način postavljanja zahtjeva za prilagodbu ispitne tehnologije i prilagodbe

pojedinačno odobrava *Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja*.

Prema članku 20. Pravilnika o polaganju ispita državne mature učenici u pravilu polažu ispite u školi koju pohađaju. U slučaju zdravstvenih teškoća polaganje ispita državne mature moguće je organizirati i na drugome mjestu, npr. u bolnici. Prije toga učenik mora dobiti suglasnost liječnika o tome da polaganje ispita državne mature ne će utjecati na njegovo liječenje, odnosno pogoršanje zdravstvenoga stanja. Suglasnost liječnika učenik mora dostaviti *Nacionalnomu centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja*.

2. PRILAGODBE ISPITNE TEHNOLOGIJE

Za svaki ispit i svakoga učenika nužno je napraviti individualnu listu prilagodbi ispitne tehnologije. Potrebno je provjeriti zna li učenik rabiti posebnu opremu koja je predložena.

Prilagodbe ispitne tehnologije ne smiju učenika dovesti u privilegirani položaj u odnosu na ostale učenike.

Prilagodbe ispitne tehnologije uključuju:

- pristupačnost prostora
- provođenje ispita u posebnome prostoru
- posebna pomagala
- posebnu/prilagođenu opremu
- prilagođeni ispitni materijal
- izuzeće od ispita ili dijela ispita koji učenik zbog vrste i stupnja teškoće u razvoju ne može polagati
- pomoć osobnoga pomagača
- pomoć njegovatelja
- produljeno vrijeme za polaganje ispita
- provođenje ispita izvan škole.

2.1. Osobni pomagač

Ukoliko je učeniku potrebna pomoć druge osobe kako bi odgovorio zahtjevima ispita, omogućit će mu se pomoć osobnoga pomagača. Osobni pomagač je edukacijsko-rehabilitacijski stručnjak odgovarajuće specijalnosti. Ako nije moguće osigurati

stručnjaka toga profila, onda je to nastavnik koji ima iskustva u odbojno-obrazovnome radu s učenicima s teškoćama, ali koji ne predaje predmet koji se polaže. Osobni pomagač mora biti upoznat s tehnologijom koju će učenik rabiti na ispitu.

2.2. Suradnja osobnoga pomagača i učenika

Osobni pomagač:

- treba čitati samo kada to učenik zatraži
- na učenikovu zamolbu može konzultirati rječnik kada je dopuštena njegova uporaba
- može ponovno pročitati tekst, pitanje ili prethodne odgovore kada ga to učenik zamoli onoliko puta koliko to učenik poželi
- mora zapisati točno ono što i onako kako mu je učenik izdiktirao
- može na zahtjev učenika poništiti pogriješku
- smije zatražiti učenika da mu objasni što je htio reći
- ne smije davati savjete niti sugestije kojim redom rješavati, koja pitanja itd.
- ne smije dodavati odgovore
- ne smije samoinicijativno prepravljati odgovor.

Isto tako i dežurni nastavnik i ispitni koordinator moraju biti upoznati sa zadaćom osobnoga pomagača za svaki pojedini predmet i za svakoga pojedinoga učenika.

Osobni pomagač mora proći edukaciju tijekom koje će dobiti detaljne naputke kako pomagati učeniku, ovisno o potrebama, u dijelu ispita ili tijekom cijeloga ispita.

Učenik:

- treba znati što pomagač smije raditi, a što ne
- prije početka ispita dogovara s osobnim pomagačem gdje će biti (stajati, sjediti) osobni pomagač;
- prije početka ispita dogovara s osobnim pomagačem načine traženja pomoći (riječ, podizanje ruke, neki drugi znak)
- prije početka ispita dogovara s osobnim pomagačem oblike pomoći pri pozicioniranju (postavljanju u povoljan položaj za čitanje i pisanje), pomoći u korištenju pomagala i pribora za rad.

3. PRIJAVLJIVANJE

Postavljanje zahtjeva za prilagodbom ispitne tehnologije za redovne učenike počinje u školama. Ispitni koordinatori u školama dužni su informirati učenike i roditelje o pravu učenika na prilagodbu ispitne tehnologije za polaganje ispita državne mature. Redovni učenici prvu informaciju o postavljanju zahtjeva za prilagodbom ispitne tehnologije daju ispitnomu koordinatoru. Ispitni koordinator učeniku daje detaljne upute o načinu ostvarivanja toga prava. Informira ga o tome koju dokumentaciju treba dostaviti, koje obrasce treba popuniti i u kojim rokovima. Sve ove informacije ispitni koordinator dobiva od *Nacionalnoga centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja*. Nakon što učenik ispitnomu koordinatoru dostavi svu potrebnu dokumentaciju, ispitni koordinator kompletirani zahtjev dostavlja *Nacionalnomu centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja*.

Informiranje odraslih kandidata o pravu na prilagodbu ispitne tehnologije za polaganje ispita državne mature obavlja *Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja* putem svojih mrežnih stranica. Prvu informaciju o postavljanju zahtjeva za prilagodbom ispitne tehnologije kandidat daje *Nacionalnomu centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja*. *Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja* pruža mu potrebnu podršku i daje detaljne upute o načinu ostvarivanja toga prava. Informira ga o tome koju dokumentaciju treba dostaviti, koje obrasce treba popuniti i u kojim rokovima. Kompletirani zahtjev za prilagodbu kandidat dostavlja izravno *Nacionalnomu centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja*.

Podatci koje je potrebno upisati u obrasce i za učenike i za odrasle kandidate mogu biti iz dokumenata na temelju kojih je učenik/kandidat ostvarivao pravo na posebnosti tijekom školovanja (Rješenje o primjerenom obliku školovanja učenika s teškoćama u razvoju), prava iz socijalne skrbi (Nalaz i mišljenje o vrsti i stupnju teškoće u razvoju), nalaza i mišljenja (medicinska, pedagoška, psihološka, defektološka dokumentacija) i mišljenja stručnoga tima škole. Ovim dokumentima ujedno se i potkrjepljuje zahtjev za prilagodbu ispitne tehnologije.

Kod učenika s višestrukim teškoćama u razvoju potrebno je navesti sve posebnosti.

Formalni zahtjev mora biti poslan do roka koji odredi *Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja* i mora sadržavati svu dokumentaciju koja je nužna za odobravanje prilagodbe.

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja mora dobiti i podatke o načinu na koji je škola primjenjivala prilagodbe u radu s učenikom s teškoćama, a iz kojih je vidljivo učenikovo prijašnje i sadašnje stanje.

3.1. Elementi zahtjeva za prilagodbu ispitne tehnologije na državnoj maturi

Uz opće podatke o školi/učeniku ili kandidatu zahtjev treba sadržavati ove elemente:

- razlog traženja prilagodbe
- priloženu dokumentaciju:

- medicinska
- psihološka
- pedagoška
- defektološka
- Rješenje o primjerenom obliku školovanja
- Nalaz i mišljenje o vrsti i stupnju teškoće u razvoju
- mišljenje službe za profesionalnu orijentaciju
- mišljenje stručnoga tima škole o posebnim odgojno-
-obrazovnim potrebama
- prilagodbe koje je učenik imao tijekom školovanja
- prijedlog prilagodbe ispitne tehnologije.

3.2. Naputak za popunjavanje zahtjeva za prilagodbu ispitne tehnologije na državnoj maturi

Za učenike potrebnu dokumentaciju prikuplja ispitni koordinator škole u suradnji sa stručnim suradnicima, a odrasli kandidati dokumentaciju prikupljaju samostalno.

U obrascu zahtjeva za prilagodbu ispitne tehnologije potrebno je:

- a) navesti sve ispite u kojima su potrebne prilagodbe ispitne tehnologije
- b) precizno navesti popis teškoća ili otežavajućih stanja i njihov utjecaj na procjenu uspješnosti

- c) objasniti svaku informaciju/nalaz koji je povezan sa zahtjevom, a koji može pomoći u razumijevanju slučaja
- d) potkrijepiti zahtjev nalazom psihologa/logopeda ako je riječ o učeniku/kandidatu sa specifičnim teškoćama u učenju; taj nalaz mora sadržavati podatke preporučene u Prilogu 1 izvješća psihologa/logopeda
- e) navesti sve oblike pomoći i prilagodbe koje su se rabile u razredu i tijekom ispitivanja u školi i u kojem vremenskom razdoblju
- f) opisati za svaki dio ispita preporuke potrebnih prilagodbi i biti što precizniji; odgovornost podnositelja zahtjeva je preporučiti potrebne prilagodbe i ukoliko mu je potrebna pomoć i savjet koje bi prilagodbe bile najbolje, može ih dobiti od stručnjaka koji su pružali stručnu pomoć učeniku (iz škole i/ili iz posebnih odgojno-obrazovnih ustanova) i/ili od savjetnika iz Agencije za odgoj i obrazovanje, Agencije za strukovno obrazovanje te Centra za rehabilitaciju Edukacijsko-rehabilitacijskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Prilog 1 – ELEMENTI ZAHTJEVA ZA UČENIKE SA SPECIFIČNIM TEŠKOĆAMA U UČENJU ZA POLAGANJE DRŽAVNE MATURE – IZVJEŠĆE PSIHologa/LOGOPEDA

Postignuća u čitanju i pisanju

Potrebno je navesti podatke o učenikovim postignućima: naziv uporabljenoga instrumenta (testa) i rezultate na primijenjenome testu čitanja (točnost i brzina) i pisanja (brzina, točnost, čitljivost). Rezultate treba interpretirati na način kako utječu na učenikova postignuća na ispitu.

Kognitivna postignuća

Potrebno je utvrditi je li učenik u stanju zadovoljiti zahtjeve ispita. Treba navesti podatke o postignućima uključujući i naziv uporabljenoga testa i zaključni rezultat. Svaka interpretacija kognitivnih postignuća izravno će utjecati na ispit.

Ostale značajne informacije

Ako učenik ima specifične teškoće u učenju, potrebno je detaljno objasniti težinu teškoća i zahtjev za prilagođenim uvjetima tijekom polaganja ispita.

Potrebno je procijeniti postoji li nerazmjer između sposobnosti čitanja i pisanja u odnosu na sposobnosti rasuđivanja učenika.

Treba navesti i svaku drugu informaciju kao što su uobičajene metode rada s učenikom i prilagodbe koje su bile dopuštene na ispitima u školi. Također, treba navesti moguće postojanje smetnji percepcije, pažnje i koncentracije i svaki značajni emocionalni čimbenik.

Obvezno je da sve gore navedene informacije daje i da je sva postignuća utvrdio psiholog/logoped.

4. UČENICI/KANDIDATI S OŠTEĆENJEM VIDA

4.1. Opis populacije

Stupanj oštećenja vida određuje se prema ostatku oštine vida (0,0 – 0,4) i prema širini vidnoga polja (do 20 stupnjeva).

U našoj zemlji definiraju se dvije skupine osoba oštećena vida:

1. slijepo osobe koje na boljem oku s korekcijom ili bez nje imaju ostatak vida 0,0 – 0,05
2. slabovidne osobe koje na boljem oku s korekcijom ili bez nje imaju ostatak vida 0,05 – 0,40.

U obrazovnome i pedagoškome smislu učenici s oštećenjem vida dijele se:

1. na slijepo učenike koji u procesu obrazovanja rabe Brailleovo pismo (brajicu)
2. na slabovidne učenike koji u procesu obrazovanja rabe pismo za videće (crni tisak), veličine slova Jaeger 8 (font Times New Roman 22) ili manje.

Percepcija učenika s oštećenjem vida

Slijepim učenicima taktilna percepcija uz sluh i ostala intaktna osjetila, ima najvažniju ulogu kako u učenju, tako i spoznavanju svijeta općenito.

Taktilno se percipira vrškom prstiju i pokretima ruku. Dodiruje se dio po dio onoga što se percipira i na temelju toga stvara se predodžba.

Taktilna percepcija ograničena je nadohvat ruku i ima analitičko-sintetički put, a to u odnosu na normalnu vizualnu percepciju, koja je simultana i nije ograničena na blizinu, podrazumijeva puno više vremena za percipiranje.

Slabovidni učenici u učenju i percipiranju okoline rabe preostali vid.

Njihova je vizualna percepcija ograničenoga razmaka gledanja, osiromašena u detaljima, često s teškoćama u razlikovanju boja, fragmentarna i sporija do 10 puta u odnosu na normalnu vizualnu percepciju.

Učenicima oštećena vida je slušanje jedan od najvažnijih načina učenja.

U razumijevanju onoga što se sluša među učenicima oštećena i neoštećena vida nema razlike.

Govor je iznimno značajan način izražavanja slijepih i slabovidnih. U ovoj vještini, također, nema razlike među učenicima oštećena vida i ostalim učenicima.

U komunikaciji s učenikom oštećena vida „vizualne” riječi, primjerice, vidjeti ili gledati, promatrati i sl. i nazivi boja najnormalnije se rabe.

Slijepi i slabovidni učenici imaju teškoća u kretanju, posebice u nepoznatome prostoru. Kreću se uz pomoć videćega vodiča ili pomagala od kojih najčešće rabe bijeli štap.

Čitanje učenika s oštećenjem vida

Slijepi učenici u obrazovanju rabe reljefno pismo koje je osmislio slijepi Francuz Louis Braille i koje se po njemu zove Brailleovo pismo ili brajica.

Brajica se sastoji od 6 reljefnih točkica raspoređenih u lijevu i desnu okomicu.

U lijevoj su okomici, gledano odozgo prema dolje, prva, druga i treća točkica, a u desnoj su okomici, opet gledano odozgo prema dolje, četvrta, peta i šesta točkica. Različitim kombinacijama ovih točkica dobivaju se slova, brojevi, razgodci i ostali znakovi koji se nalaze u pismu za videće osobe.

Brajica se piše na tzv. brajevome papiru, a slijepe je osobe čitaju pipajući kažiprstom slijeva nadesno. Videće osobe brajicu čitaju očima.

Vinko Bek, učitelj slijepih, prilagodio je Brailleovo pismo hrvatskomu jeziku. Danas se u Hrvatskoj rabi standard Brailleova pisma koji je donio Hrvatski odbor za brajicu 1994. godine. Strani jezici imaju svoj standard koji učenici usvoje učeći određeni strani jezik.

Postoje i specifične brajične notacije za pojedine predmete – Matematiku, Kemiju, Fiziku te posebice glazbu. Ove se notacije uče u okviru nastave navedenih predmeta, odnosno u glazbenoj školi.

Hrvatska brajična abeceda

a	b	c	č	ć	d
dž	đ	e	f	g	h
i	j	k	l	lj	m
n	nj	o	p	r	s
š	t	u	v	z	ž

Prosječna brzina čitanja brajice manja je od brzine čitanja crnoga tiska. Prema nekim istraživanjima za čitanje brajice potrebno je dvostruko više vremena. Individualne razlike u brzini čitanja uvjetovane su razinom intelektualnoga razvoja, osjetljivošću jagodica prstiju, motoričkom spretnošću, stupnjem uvježbanosti i dr.

Udžbenici i ostali pisani nastavno-didaktički materijali za slijepce su na brajici, a sadrže i reljefne ilustracije. Na brajicu se prepisuju „redovni” udžbenici, tj. oni koje rabe učenici neoštećena vida, ali ih za to treba prilagoditi.

Slabovidni učenici čitaju crni tisak koji se po potrebi uvećava do veličine Jaeger 8 (font Times New Roman 22). Na temelju pojedine dijagnoze slabovidnosti potrebno je slabovidnomu učeniku osigurati optimalne uvjete za čitanje, a to podrazumijeva: odgovarajući tip i veličinu slova, odgovarajući razmak među slovima i redcima, papir koji ne bliješti, odgovarajući kontrast između podloge i teksta, primjereno osvjetljenje i nagib klupe.

I uz optimalne uvjete slabovidni učenici imaju često većih teškoća u čitanju. Nekontrolirano titranje očiju (nystagmus) jedna je od dijagnoza koje nerijetko prate slabovidnost i stvaraju dodatne teškoće pri čitanju.

Slabovidni učenici rabe redovne udžbenike uz optička pomagala ili udžbenike na uvećanom tisku prilagođene njihovim vizualnim sposobnostima.

Za slijepce i slabovidne učenike postoje i „zvučne knjige”. To su udžbenici ili lektira na nekome od nosača zvuka (kasete, CD).

Pisanje učenika s oštećenjem vida

Slijepi učenik za pisanje rabi brajlični pisaći stroj ili prijenosni računalni uređaj s brajličnom ili običnom tipkovnicom.

Brajev papir, tj. poseban, tvrdi, obično 150-gramski papir rabi se za pisanje na stroju. Brzina pisanja na brajličnome stroju ista je kao brzina pisanja videćih učenika. Slijepi učenici pišu odgovore na pismene zadatke na posebnome papiru umetnutome u brajlični stroj pri čemu ispred svakoga odgovora treba obvezno napisati redni broj zadatka.

Slabovidni učenici za pisanje rabe obične bilježnice ili one s jače otisnutim crtama od žućkastoga ili bijeloga papira koji ne bliješti (mat papir).

Rabe pisaljku koja mora ostavljati jači trag, tj. meku olovku ili flomaster. Kod pisanja kao i kod čitanja potrebno im je osigurati primjereno osvjetljenje. Urednost (oblik slova, praćenje retka i sl.) i brzina pisanja kod slabovidnih učenika vrlo često zaostaju za standardima koje postižu učenici neumanjene oštrine vida pa im je za pismene zadatke potrebno osigurati više vremena.

Slijepi učenici za crtanje rabe pribor za reljefno crtanje koji se sastoji od folije za pozitivno crtanje i gumene podloge. Folija se učvrsti za podlogu, a potom se po njoj šilom ili zatvorenom kemijskom olovkom povlače željene linije, što na foliji ostavlja

ispupčeni trag. Ovaj pribor, uz reljefno označene trokute i prilagođeni šestar, služi i za geometriju.

Slabovidni učenici za crtanje rabe uobičajeni pribor kao i videći učenici.

Ostala specifična pomagala

Računalo – učenici s oštećenjem vida mogu rabiti računalo; računalo za slijepce ima dodatnu opremu – brajlični redak i/ili govorne jedinice; postoje i prijenosni računalni uređaji za slijepce (elektronske bilježnice, laptop).

Povećalo – slabovidni učenici pri čitanju kraćih tekstova i pri gledanju slika i crteža, grafikona, tablica i zemljovida rabe povećala različitih oblika i s različitim mogućnostima povećanja koja mogu biti fiksirana na klupu ili samostalna.

Razni mjerni instrumenti za slijepce – funkcioniraju na bazi zvuka ili imaju reljefne oznake (sat, vaga, metar, toplomjer).

Reljefne zemljovide i sheme rabe slijepi učenici.

Slike i crteži za slabovidne učenike trebaju imati dobar kontrast, bez puno detalja.

Klupa s nagibom ili stalak za čitanje odgovaraju potrebama slabovidnih učenika.

4.2. Prilagodbe ispitne tehnologije

4.2.1. Opći uvjeti

Opći uvjeti za učenike s oštećenjem vida:

- Stalak ili klupa s nagibom – pomoć slabovidnim učenicima kod čitanja
- Individualno osvjetljenje – za slabovidne učenike
- Primjereno mjesto za sjedenje s obzirom na izvor i jačinu svjetla – za slabovidne učenike
- Povećalo – za slabovidne učenike
- Teleskopske naočale – za slabovidne učenike ako ih rabe
- Kalkulator za slijepce – prilagođen (reljefno ili zvučno)
- Pribor i sredstva za grafičke radove.

Slijepi učenici:

- a) brajčni pisaći stroj
- b) brajev papir
- c) elektronička bilježnica
- d) prijenosno računalo s brajevim retkom
- e) pribor za geometriju
- f) folije za pozitivno crtanje
- g) nešto drugo: _____.

Slabovidni učenici:

- a) obične ili prilagođene bilježnice ili odgovarajući papir za pisanje
- b) meka olovka, kvalitetan flomaster
- c) nešto drugo: _____.

4.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala

Ispitne zadatke, odnosno pitanja koja se temelje samo na vidu potrebno je izuzeti ili prilagoditi tako da učenik može odgovoriti opisno – pisano ili usmeno.

Prilagodba tiska ispitnoga materijala za slijepe učenike:

- pisani materijal na brajici
- reljefne sheme, zemljovidi, skice.

Prilagodba tiska ispitnoga materijala za slabovidne učenike:

- pisani materijal odgovarajuće veličine slova (do Jaeger 8) i podloge (mat papir).

4.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature

Osobni pomagač pomaže učeniku pri čitanju zadataka, skiciranju, crtanju i zapisivanju odgovora ako slijepi učenik iz objektivnih razloga do polaganja ispita nije u potpunosti svladao brajicu, npr. zbog promjene statusa vida i prelaska na pismo za slijepe tijekom školovanja te manipulacije ispitnim materijalom, priborom i pomagalima.

Osobni pomagač je ujedno i videći vodič učenika.

4.2.4. Vrijeme trajanja ispita

Uporaba brajice ovisi i o fizičkim predispozicijama, tj. osjetljivosti jagodica prstiju, razvijenosti fine motorike i eventualnim fizičkim oštećenjima pa je potrebno produljiti vrijeme trajanja ispita. Maksimalno produljenje trajanja ispita je 100%.

4.2.5. Vrjednovanje uradaka učenika

Pri analizi, interpretaciji i vrjednovanju uradaka učenika neophodna je pomoć edukacijsko-rehabilitacijskoga stručnjaka specijaliziranoga za rad s učenicima oštećena vida.

5. UČENICI S OŠTEĆENJEM SLUHA

5.1. Opis populacije

Uzroci i vrste oštećenja sluha

S obzirom na stupanj oštećenja sluha razlikujemo dvije osnovne skupine: gluhe i nagluhe osobe.

Osobe kojima je sluh u potpunosti uništen totalno su ili klinički gluhe, imaju prosječni gubitak sluha iznad 91 dB te ni uz pomoć slušnoga aparata ne mogu cjelovito percipirati govor.

Nagluhe su one osobe kojima se prosječni gubitak sluha kreće od 20 ili 25 dB do 90 dB. Svjetske klasifikacije (SAD, Velika Britanija) svrstavaju nagluhe osobe u četiri kategorije:

- blago nagluhe osobe (25 – 40 dB)
- umjereno nagluhe osobe (41 – 55 dB)
- umjereno teško nagluhe osobe (56 – 70 dB)
- teško nagluhe osobe (71 – 90 dB).

Nagluhe osobe mogu uspješno percipirati govor slušanjem, odnosno u kombinaciji slušanja i čitanja s usana pri čemu su teškoće u percepciji govora razmjerne težini nagluhosti, a njihovu ublaživanju značajno pridonosi uporaba slušnoga aparata. Što je nagluhost teža, osoba se više oslanja na vid.

Drugi čimbenik, koji definira oštećenje, je vrijeme nastanka. Ono može biti prelingvalno, perilingvalno ili postlingvalno ovisno o tome je li dijete usvojilo govor i jezik prije nastupanja oštećenja sluha, je li izgubilo sluh u dobi od jedne do tri godine, tj. u razdoblju intenzivnoga usvajanja govora i jezika ili je oštećenje nastupilo kasnije kada je temelj materinskoga (prvoga) jezika bio usvojen. Po svojim posljedicama prelingvalna gluhoća vrlo je ozbiljno senzorno oštećenje te može utjecati na cjelokupni razvoj i psihosocijalno sazrijevanje osobe.

Uzroke oštećenja sluha dijelimo u tri kategorije:

- prenatalni uzroci (prije rođenja – 60%)
- perinatalni (za vrijeme samoga poroda i do drugoga tjedna nakon rođenja – 10%)
- postnatalni (poslije rođenja, u svim životnim razdobljima – 30%).

Od 60% prenatalnih oštećenja sluha 50% je uzrokovano nasljednim čimbenicima, a 10% različitim bolestima, odnosno toksemijama majke. Od spomenutih 50% nasljednih oštećenja sluha oko 75% nasljeđuje se po recesivnome tipu, a oko 25% po dominantnome tipu nasljeđivanja pa je to razlog zašto samo oko 10% gluhe djece ima gluhe roditelje.

Posljedice prelingvalne gluhoće ovise:

- o interakciji stupnja i vremena nastanka oštećenja i prisutnosti dodatnih teškoća
- o stavovima i podršci okoline (roditelja, članova obitelji, suučenika, učitelja...)
- o pravodobnosti, kvaliteti i kvantiteti rehabilitacijskih i edukacijskih postupaka.

Teškoće u standardnome načinu komunikacije, kao dominantne posljedice gluhoće, mogu rezultirati i odstupanjima u emocionalnome i socijalnome razvoju te u obrazovnim postignućima djeteta.

Posljedica ranoga otkrivanja oštećenja sluha je rana dijagnostika (do šestoga mjeseca), rana rehabilitacija te rana kohlearna implantacija, tj. ugradnja umjetne pužnice. Umjetna pužnica omogućuje gluhoj osobi da uz rehabilitacijsku podršku gotovo prirodno usvaja govor i jezik svoje okoline.

U sljedećim godinama očekujemo sve veći broj kohlearno implantirane djece i mladeži koja će biti polaznici redovnih osnovnih i srednjih škola u svojim lokalnim sredinama, a to znači i potrebu informiranja svih dijelova i razina odgojno-obrazovne djelatnosti o umjetnoj pužnici i njezinim korisnicima.

Posebnosti u komunikaciji

Osobama s iskoristivim ostacima sluha slušni aparat može značajno pomoći u komunikaciji. U slučajevima teškoga gubitka sluha ili praktične gluhoće situacija je teža jer osobe s takvim gubitkom sluha gotovo sve informacije primaju vizualnim kanalom.

I gluhe i nagluhe osobe rabe u komunikaciji čitanje s lica i usana. Nagluhe osobe zvučnu informaciju primljenu preko aparata nadopunjavaju očitavanjem.

Takvo čitanje s usana je pogađanje sadržaja izgovorene poruke prema slici koju ona tvori na usnama i licu sugovornika. Potrebno je voditi računa o nekim preduvjetima korištenja očitavanja. Osoba kojoj se obraćamo treba dobro poznavati hrvatski jezik i temu

razgovora jer će samo tako lakše shvatiti poruku. Uspješnost čitanja također ovisi i o subjektivnim sposobnostima sugovornika – oblikovanju riječi, usporavanju govora itd. Važno je osvjetljenje lica – ono ne smije biti u sjeni, već nasuprot izvoru svjetla.

Potrebno je voditi računa o dužini korištenja ovoga oblika prijama informacija jer nakon određenoga vremena dolazi do zamora pa se primljena poruka sve teže obrađuje. Ako govor kombiniramo sa znakovanjem ključnih riječi u rečenici koju izgovaramo, informacija će biti potpunija. To je tzv. simultana komunikacija ili znakovni hrvatski jezik.

Samo je oko 30% glasova dobro vidljivo na usnama, a ostali su slabo vidljivi, odnosno zamjenjuju se drugim, sličnim glasovima i zato je čitanje s usana vrlo zahtjevna i naporna aktivnost te zahtijeva intenzivnu koncentraciju.

Učeniku je osobito naporno ako u razgovoru sudjeluje više ljudi pa ne uspijeva na vrijeme usmjeriti pažnju na novoga govornika i tako svaki put izgubi dio poruke, što otežava praćenje i ravnopravno sudjelovanje u razgovoru. Praznine koje nastaju zbog slabe vidljivosti glasova popunjavaju se pogađanjem, odnosno korištenjem redundance – korištenjem jezičnih znanja i znanja o svijetu. Nepoznate riječi i nove pojmove u obradbi novih sadržaja u nastavi vrlo je teško točno percipirati čitanjem s usana jer je redundantnost mala, a informativnost velika. Zbog velike informativnosti novoga gradiva, gdje imamo puno novih pojmova i termina, gluhomu učeniku vrlo je teško samo čitanjem s usana razumjeti o čemu se radi.

U takvim slučajevima potpuna informacija gluhim učenicima je samo ona koju prima putem pisane riječi ili putem znakovnoga jezika.

Znakovni jezik

Lingvistička istraživanja znakovnoga jezika pokazala su da je znakovni jezik pravi prirodni jezik gluhih koji se odvija u vizuospacijalnome modalitetu za razliku od govornoga jezika kojega dominantno percipiramo auditivnim kanalom. Četrdesetogodišnja istraživanja lingvistike nacionalnih znakovnih jezika (prvenstveno američkoga znakovnoga jezika – ASL) potvrdila su pretpostavku da znakovni jezik sadrži sve gramatičke odrednice (fonetiku, morfologiju, sintaksu, semantiku i pragmatiku) kao i svaki govorni jezik. Ova istraživanja pridonijela su afirmaciji socijalnoga, odnosno kulturološkoga pristupa prema zajednici gluhih osoba, a onda i prema obrazovanju gluhih učenika. Jedno od glavnih nastojanja zajednice gluhih osoba u svijetu je da ih se počne uvažavati kao pripadnike kulturalne manjine – odnosno manjinske zajednice koja ima svoj jezik, kulturno stvaralaštvo, institucije, vrijednosti, običaje, povijest, udruge itd.

Osim znakovnoga jezika gluhe osobe u komunikaciji rabe i ostale oblike komunikacije, kao što su jednoručna i dvoručna abeceda te simultano korištenje znakovnoga i oralnoga jezika.

Vijeće Europe (2003.) svojim članicama preporučuje da svoje nacionalne znakovne jezike priznaju kao jezik manjine te da gluhim osobama priznaju sva prava koja iz takvoga njihova statusa proizlaze uključujući i pravo na obrazovanje na znakovnome jeziku

i pravo na korištenje tumača u raznim prilikama pa tako i u obrazovanju na svim razinama.

Svjedoci smo početka uključivanja obrazovnih prevoditelja u redovne srednje škole u Zagrebu.

Govorno-jezični razvoj

Govor prelingvalno gluhe djece često je teško razumljiv široj okolini. Česta su odstupanja u izgovoru glasova koji se najčešće zamjenjuju drugim glasovima i odstupanja u intonaciji, ritmu i kvaliteti glasa. Govor gluhe djece vrlo je često monoton, skandirajućega ritma, pretih, a glas prenapet i previsok. Kod nagluhe djece te su teškoće izražene u znatno manjoj mjeri (ovisno o stupnju naglušnosti) te je njihov govor razumljiviji široj okolini nego govor gluhe djece.

Najveći problem gluhoj djeci predstavlja usvajanje hrvatskoga jezika.

Mnoga rano oglušjela djeca i odrasli slabo vladaju hrvatskim jezikom, što ih ometa u usvajanju akademskih znanja. Njihov je rječnik siromašan, znatno manjega opsega nego u njihovih čujućih vršnjaka. Jezik prelingvalno gluhih osoba općenito je vrlo disgramatičan. Budući da hrvatski jezik ima vrlo bogat i složen morfološki sustav, ovladavanje morfologijom hrvatskoga jezika gluhoj djeci predstavlja ogroman problem (slično kao i strancima). Slabo vladanje jezikom odražava se dalje na teškoće u čitanju i pisanju, a sve skupa na slaba obrazovna postignuća, kasnije otežan pristup visokoškolskoj naobrazbi, sužen izbor zanimanja, nezaposlenost i uopće nizak socioekonomski status u odrasloj dobi.

Općenito govoreći, osobe s manjim oštećenjem sluha imat će manje poteškoća u jezičnome razvoju.

Određen broj prelingvalno gluhih osoba postiže visoku razinu jezične kompetencije. Tomu pridonosi rana dijagnostika i rani početak kontinuirane rehabilitacije u istim programima, viši socioekonomski status i viši stupanj obrazovanja roditelja koji su spremni pružiti snažnu potporu djetetu te stalna podrška savjetnika, dobra uporaba ostatka sluha, rana dodjela slušnoga aparata i rana kohlearna implantacija, kao i gestovna komunikacija djece i roditelja u ranoj dobi.

Učenici oštećena sluha sposobni su za usvajanje nastavnih sadržaja jednako kao i čujućci učenici uz uvjet da im osiguramo jednak pristup informacijama, a to znači da maksimalno vodimo računa o njihovome vizualnome i auditivnome funkcioniranju.

5.2. Prilagodbe ispitne tehnologije

5.2.1. Opći uvjeti

Potrebno je:

- provjeriti je li učenik razumio sve informacije i upute dobivene od ispitnoga koordinatora i drugih nastavnika, a čije je razumijevanje nužno za pristupanje polaganju ispita
- učenika oštećena sluha smjestiti ispred (1 – 1,5 m od govornika) – osobu koja govori (daje upute) učenik treba moći gledati licem u lice, a ne iz profila
- osigurati dobru rasvjetu

- da osoba koja daje usmene upute bude okrenuta prema izvoru svjetla, paziti na pozadinu – naporno je i neučinkovito čitati s usana kada pozadina blješti
- da govor osobe koja daje uputu bude nešto sporiji, jasan i prirodan, bez prenaplašivanja izgovora
- osigurati podršku obrazovnoga prevoditelja ako je učenik oštećena sluha tijekom školovanja rabio njegove usluge.

5.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala

Sve upute koje se daju usmeno učenicima oštećena sluha potrebno je dati i u pisanome obliku.

5.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature

Učeniku oštećena sluha može se po zahtjevu osigurati osobni pomagač.

Zadatci osobnoga pomagača su:

- provjeriti je li učenik razumio pitanje, pojedine riječi, fraze i rečenične konstrukcije
- pojasniti učeniku nepoznate riječi sinonimom; ako učenik i dalje ne razumije, rabe se opis i kontekst ukoliko isti ne sadrže odgovor, a objašnjenje se daje kratkim rečenicama i s poznatim riječima
- promijeniti formulaciju ako učenik ne razumije umjesto da se ponavlja ista rečenica
- pričekati i omogućiti učeniku oštećena sluha da mirno i koncentrirano odgovara jer mu treba više vremena da formulira odgovor.

5.2.4. Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme rješavanja zadataka može se produljiti po potrebi do 100% više od predviđenoga.

5.2.5. Vrjednovanje uradaka učenika

Pri analizi, interpretaciji i vrjednovanju uradaka učenika neophodna je pomoć edukacijsko-rehabilitacijskoga stručnjaka specijaliziranoga za rad s učenicima oštećena sluha.

Također, potrebno je prilagoditi kriterije ocjenjivanja eseja razini jezične kompetencije učenika/kandidata; npr. u ocjenjivanju eseja ne uzimati u obzir gramatičke pogreške kao što je nepravilna uporaba roda i padeža; ocjenjivati sadržaj napisanoga i uzimati u obzir pravopisne pogreške.

5.2.6. Ostale prilagodbe

Potrebno je isključiti dodatne zvukove koji ometaju optimalan prijam informacije (zatvoriti prozore radi vanjske buke).

Učenik ima pravo na izuzeće dijela ispita iz stranoga jezika (slušanje s razumijevanjem).

6. UČENICI S POREMEĆAJIMA GOVORNO-GLASOVNE KOMUNIKACIJE I SPECIFIČNIM TEŠKOĆAMA U UČENJU

6.1. Opis populacije

Specifične teškoće u učenju obuhvaćaju populaciju učenika koja usprkos svojim urednim spoznajnim (intelektualnim) sposobnostima, nepostojanju organskih ili senzoričkih oštećenja niti različitih drugih vidljivih (poznatih) bioloških i/ili psiholoških čimbenika ne uspijeva u postizanju akademskoga uspjeha.

U navedenu populaciju spadaju učenici s različitim jezično-govornim teškoćama (kao npr. posebne jezične teškoće, dispraksija, poremećaji tečnosti govora, disleksija, disgrafija, diskalkulija) kao i učenici s ADD-om ili ADHD-om (poremećaji pažnje i hiperaktivnost).

Značajke posebnih jezičnih teškoća (PJT):

- poremećaj u usvajanju jezičnoga sustava, zasada bez poznatih organskih uzroka
- siromašnije jezične vještine u odnosu na kronološku dob i neverbalne sposobnosti

- teškoće jezičnoga razumijevanja i/ili izražavanja
- raskorak između jezičnoga razvoja koji je „oštećen” i ostalih „neoštećenih” aspekata kognitivnoga funkcioniranja
- različite razine poremećaja.

Dva su osnovna oblika PJT-a:

- ekspresivni
- receptivni.

Obilježja učenika s PJT-ama su:

- fonološka razina – teškoće u artikulaciji glasova, fonemskoj diskriminaciji i auditivnoj percepciji
- gramatička razina – rečenica je jednostavnije gramatičke strukture i često agramatična: neslaganje riječi u rodu, broju i padežu, neuobičajen red riječi, izostavljanje pomoćnih glagola, prijedloga i priloga...
- semantičko (rječničko) znanje je oskudnije – teškoće u prisjećanju naziva, predmeta, pojava, radnji, imena, nedovoljna usvojenost riječi za označivanje prostornih i vremenskih odnosa...
- pragmatička (komunikacijska) razina – uglavnom uredna iako zapravo nije dobro oblikovana
- receptivne teškoće – teškoće razumijevanja verbalnih poruka.

Navedene karakteristike čine govor učenika s PJT-ama oskudnim i neodređenim.

Ponekad njihov govor ostavlja dojam suženih mogućnosti poimanja, no njihove mentalne sposobnosti bolje su od mogućnosti izražavanja.

Zasada je poznato:

- da postoji smanjena osjetljivost za percepciju auditivnih informacija u sustavu auditivne obradbe, što utječe na smanjenu sposobnost praćenja i razumijevanja brzoga protoka slušnih informacija u svim jezičnim sastavnicama (od fonologije do pragmatike)
- da neurološki uzroci nisu vidljivi (u smislu lezija dijelova mozga), ali postoje i vezani su, kao i kod disleksije uz drugačije funkcioniranje u moždanim područjima i procesima radne memorije radnoga pamćenja
- da postoje teškoće u moždanim područjima odgovornima za auditivnu obradbu zvučnih signala; njihovo brzo sekvencioniranje i pretvaranje u smislene znakove
- da se na drugačiji način i sporije odvijaju procesi u radnome pamćenju koji dovode do trajnoga zapisa smislene riječi koja nešto znači te se u radnoj memoriji ne zadržava precizan slijed glasova u riječi (nesigurne slike riječi), ne postoji mogućnost trajnoga zadržavanja pravilnoga oblika riječi, a niti početak stvaranja stabilnoga pojmovnoga polja za određenu riječ, što dovodi do teškoća u svim jezičnim sastavnicama
- da postoji genetska predispozicija.

6.1.1. Disleksija i disgrafija

Značajke disleksije i disgrafije:

- specifično kognitivno funkcioniranje zbog kojega učenici imaju teškoće (slabosti) u nekim modalitetima primanja i obradbe informacija kao što su: vizualno-prostorna obradba pisanih simbola i/ili fonološka obradba glasova govora i u istovremenoj obradbi i automatizaciji, što su temeljni procesi za ovladavanje vještinama čitanja i pisanja

- trajni poremećaj u pisanome jeziku, u svladavanju čitanja, pisanja, a nerijetko i računanja zbog nemogućnosti da se ispravno dekodiraju pisani simboli jezika i da se automatiziraju mentalne akcije koje su temelj toga dekodiranja; time se bitno narušava preciznost i brzina čitanja te dobro razumijevanje pročitanoaga.

Obilježja učenika s disleksijom i disgrafijom:

- teškoće povezivanja ili pretvaranja slova u glas
- zamjene i okretanje slova/grafema po vizualnoj i akustičkoj sličnosti (b – d, p – b, m – n, a – e...)
- zamjena mjesta glasova/slova u čitanju i/ili pisanju (od – do; im – mi; ako – kao...)
- izostavljanje ili dodavanje glasova/slova u čitanju (i/ili pisanju) riječi (kao – kako...)
- zamjene, izostavljanje, dodavanje slogova
- zamjene riječi semantički, auditivno ili vizualno sličnom riječi (čamac – brod; poput – potpuno...)
- teškoće u razumijevanju pročitanoaga
- zrcalno pisanje
- nečitak rukopis
- imaju potencijal za stvaranje kompenzacijskih strategija u čitanju i tada dobro razumijevanje
- mogu imati kompenzacijske sposobnosti u učenju (npr. izvrsno pamćenje)
- skloni su kreativnim vizualnim rješenjima
- u matematici najčešće imaju problema u svladavanju matematičkoga jezika
- ovisno o tipu disleksije mogu dobro uočavati cjelinu, teško manje dijelove
- znatno su bolji u usmenim nego u pisanim odgovorima.

PRILAGODBE ISPITNE TEHNOLOGIJE

Opći uvjeti

Kod disgrafičnih teškoća (i/ili izrazito nečitkoga rukopisa) učeniku treba omogućiti pomoć osobnoga pomagača ili pisanje na računalu.

Prilagodbe ispitnoga materijala

Ispitni materijal treba prilagoditi na sljedeći način:

- izbjegavati velike tekstualne cjeline (tekst podijeliti u kraće odlomke)
- za tekst koji osoba s disleksijom treba pročitati rabiti sans serif slova (slova bez kratkih crtica na krajevima); veličina slova treba biti minimalno 12 pt ili 14 pt
- rabiti podebljana (bold) ili istaknuta (highlighted) slova, izbjegavati kosa slova (italic) i podcrtani tekst
- izbjegavati podcrtavanje naslova ili nizova riječi; to može uzrokovati vizualno spajanje riječi
- povećati razmak između slova i redaka i odvajati redove većim razmakom
- retke poravnavati na lijevoj strani, izbjegavati obostrano poravnanje
- rabiti široke margine
- razdijeliti tekst u manje cjeline i organizirati ga u natuknicama ili pomoću numeričkoga nabrojanja u odvojenim redcima, a ne u kontinuiranome nizu
- rabiti mat papir umjesto sjajnoga bijelog papira (najbolje blijedožuta boja)
- oblikovanje stranice treba biti jednostavno; pozadinska grafika može tekst učiniti teško čitljivim.

U vrjednovanju uradaka kod jezičnih teškoća treba uvažavati skromnije izražavanje semantički i sintaktički složenim rečenicama.

Osobni pomagač na ispitima državne mature

Kod jače izraženih dislektičnih i disgrafičnih teškoća učeniku treba osigurati mogućnost polaganja ispita uz pomagača pri čemu mu pomagač čita pitanja i zapisuje odgovore prema diktatu učenika.

Pomagača je potrebno osigurati:

- ako učenik ima izrazitih teškoća u čitanju (disleksija)
- kada dislektične smetnje mogu utjecati i na provjeru znanja iz matematike pa učeniku treba pročitati problemski zadatak i provjeriti je li razumio i dekodirao ispravno znakove – brojke, matematičke znakove (plus, minus, puta, podijeljeno...), a matematički sadržaj računanja riješit će samostalno.

Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme za rješavanje pisanih zadataka potrebno je produljiti za 50% više od predviđenoga, a ako se ispit polaže uz osobnoga pomagača, tada vrijeme treba produljiti za 100%.

6.1.2. Diskalkulija

Diskalkulija je djelomičan poremećaj u procesu usvajanja matematike koji se može pojavljivati u svim ili samo određenim matematičkim područjima. Učenik pritom napreduje u usvajanju matematike, ali mnogo sporije od svojih vršnjaka i neprimjereno svojoj mentalnoj dobi.

Razvojna diskalkulija je poremećaj matematičkih sposobnosti pri čemu učenik može biti djelomično ili u potpunosti (akalkulija) onemogućen u izvođenju računskih operacija.

Obilježja učenika s diskalkulijom:

- parafazične supstitucije – neispravna uporaba brojeva pri čitanju, pisanju i računanju te zamjena jednoga broja nekim drugim
- perseveracije (pogrješke „zaglavlivanja”) – ponavljanje istoga broja ili radnje više puta, ponavljanje novonaučenih radnji
- zrcalne pogriješke – zrcalno okretanje znamenki, narušavanje ili zrcalno okretanje redoslijeda znamenki u višeznamenkastim brojevima u čitanju i pisanju brojeva
- usporenost – davanje ispravnoga odgovora, ali potrebno dulje vrijeme za odgovor
- stavljanje brojeva u uzajamno neprikladan prostorni položaj
- vizualne pogriješke – pogriješno prepoznavanje računskih simbola i relativnoga položaja znamenki (primjerice, „+” prepoznaje kao „-” pa umjesto zbrajanja oduzima)
- proceduralne pogriješke – izostavljanje, „preskakivanje” nekoga od obveznih koraka u rješavanju zadatka
- slabo pamćenje i prepoznavanje niza brojeva.

PRILAGODBE ISPITNE TEHNOLOGIJE

Opći uvjeti

Potrebno je:

- dopustiti uporabu kalkulatora
- dopustiti uporabu tablica za izračunavanje ili formula i postupaka za rješavanje zadataka.

Prilagodba ispitnoga materijala

Prilagodba ispitnoga materijala podrazumijeva:

- dodatni papir za izračunavanje zadataka s jače označenim linijama i kvadratima
- jače, većim fontom otisnute brojeve i jezični dio zadatka (kao za disleksiju).

Osobni pomagač na ispitima državne mature

Osobni pomagač učeniku može pomoći na način:

- da pročita u dijelovima jezični dio zadatka i provjeri je li razumio i dekodirao ispravno znakove – brojke, matematičke znakove (plus, minus, puta, podijeljeno...), a matematički sadržaj računanja će učenik riješiti samostalno
- da mu, ukoliko je potrebno, pomogne pri organizaciji potpisivanja brojeva.

Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme za rješavanje zadataka potrebno je produljiti za 50% više od predviđenoga, a ako se ispit polaže uz osobnoga pomagača, tada vrijeme treba produljiti za 100%.

6.1.3. Dispraksija

Dispraksija je poremećaj temeljen na neurološkoj osnovi poznat kao poremećaj razvojne koordinacije i sindrom „nespretnoga djeteta” i prisutan je od rođenja.

Podrazumijeva teškoće motornoga planiranja pokreta te nemogućnost izvedbe brzih i vještih pokreta pri čemu intelektualne sposobnosti djeteta nisu narušene.

Postoje 3 tipa razvojne dispraksije:

- oralna – teškoće u motornome planiranju i izvođenju voljnih pokreta artikulacijskih organa
- verbalna – teškoće u izgovoru glasova i riječi, posebno onih složenije fonetske strukture te općenito slabije vještine jezičnoga izražavanja
- motorna – teškoće u planiranju pokreta tijela (nespretnosti).

Učenici imaju teškoće:

- u izvedbi finih motornih vještina (teškoće u pisanju – teško čitljiv rukopis; prepisivanju i crtanju, sporost, nespretnost u zadacima koji zahtijevaju fine, planirane pokrete, određivanju dominantnosti ruke, orijentaciji u prostoru i na papiru i sl.)
- u jezičnome razumijevanju i izražavanju
- u području percepcije i kratkoročnoga pamćenja (manji opseg radne memorije).

PRILAGODBE ISPITNE TEHNOLOGIJE

Opći uvjeti

Potrebno je osigurati:

- dovoljno prostora za rad (nije potreban odvojeni prostor nego više mjesta u klupi)
- prilagođenu olovku učenikovim teškoćama (deblja kemijska olovka)

Prilagodba ispitnoga materijala

Prilagodba ispitnoga materijala po potrebi odnosi se na papir za pisanje s crtama ili kvadratima (više komada).

Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme za rješavanje zadataka potrebno je produljiti za 50% više od predviđenoga.

6.1.4. Poremećaji tečnosti govora (mucanje i brzopletost)

Mucanje

Mucanje je najočitiiji govorni poremećaj, ali ne i najučestaliji.

Očituje se:

- kao ponavljanje glasova, slogova, riječi ili fraza
- kao produživanje glasova, slogova, riječi ili fraza
- kao prekidi i zastoji u tempu i ritmu govora
(često uzrokovani grčem)
- kao oklijevanje u govoru
- kao praskav ili eksplozivan početak govora
- kao neprimjerene pauze
- kao ubacivanje različitih glasova i poštapalica
- kao općenito dulje trajanje govora.

Popratne negativne pojave mucanja:

- strah pred govorom i govornim situacijama
- tikovi (širenje zjenica, treptanje očnih kapaka), različiti voljni i nevoljni pokreti glavom, tijelom i udovima
- otežani pokreti pojedinih dijelova govornoga aparata
- poremećaji disanja (neusklađenost govora i disanja)
- neprimjerene fiziološke reakcije
(znojenje, crvenilo, ubrzani rad srca)
- emocionalna nestabilnost

- smanjena koncentracija
- izbjegavanje vizualnoga kontakta.

Mucanje predstavlja veliki problem osobi koja muca u svakome aspektu života i vrlo često osobe koje mucaju ostavljaju utisak nerazumijevanja ili neznanja, a zapravo samo imaju teškoća s verbalizacijom svojega odgovora.

Mucanje ne mora biti jednako izraženo u svakoj socijalnoj situaciji (npr. pojačava se pred autoritetima – nastavnik, roditelj, odrasla osoba, a gotovo se uopće ne javlja u igri i druženju s vršnjacima).

Brzopletost

Brzopletost je poremećaj okarakteriziran neosviještenošću osobe o vlastitome poremećaju, kratkim rasponom pažnje, teškoćama u percepciji, artikulaciji i oblikovanju govora te često prebrzim izražavanjem.

To je poremećaj pripremnih misaonih procesa koji prethode govoru.

Brzopletost je verbalna manifestacija centralne jezične neuravnoteženosti koja zadire u sve kanale komunikacije (čitanje, pisanje, ritam...) i općenito u ponašanje.

PRILAGODBE ISPITNE TEHNOLOGIJE

Opći uvjeti

Potrebno je obraćati se učeniku pravilnim govornim modelom te smirenim, tišim i sporijim (laganijim) tempom.

Prilagodba ispitnoga materijala

Potrebno je povećati razmak između slova i redaka i odvajati rečenice većim razmakom (kod brzopletosti).

Osobni pomagač na ispitima državne mature kod BRZOPLETOSTI

Osobni pomagač pomaže učeniku na način:

- da nadgleda učenikov rad i usmjerava ga na aktivnost i pritom mu ne pomaže riješiti zadatak, nego ga upozorava na vrijeme i na to da pregleda svaki zadatak i pripazi na računske operacije (u smislu pročitaj još jednom naglas, razmisli i sl.)
- da pruži učeniku jasnu strukturu zadatka i određeni redoslijed obavljanja zadatka (kod brzopletosti).

Napomena:

Ukoliko se radi o dijagnosticiranoj akalkuliji ili težem obliku diskalkulije, učenik bi trebao biti oslobođen polaganja ispita iz Matematike u cijelosti ili u dijelu koji podrazumijeva sadržaje koji predstavljaju teškoće u vizualnoj percepciji učenika (npr. zadatci s uporabom logaritamskih tablica i sl.).

Ukoliko se radi o dijagnosticiranoj disleksiji i diskalkuliji, učenik bi trebao biti oslobođen dijela ispita iz predmeta koji se sastoji od sastavljanja formula predočenih simbolima.

Ukoliko se radi o učenicima s posebnim jezičnim teškoćama, zadatke pisanoga tipa u vidu eseja, koji podrazumijevaju ocjenjivanje jezičnoga sadržaja i bogatstva sintaktičkoga i

semantičkoga znanja, također bi trebalo prilagoditi te više ocjenjivati bit i smisao eseja, a manje bogatstvo semantike i sintakse.

Važna je prilagodba ispitne tehnologije (ispitni materijali, postupak i vrjednovanje) za svakoga pojedinoga učenika s dijagnosticiranom teškoćom jer teškoća ovisi o vrsti i podtipu disleksije i diskalkulije i nije jednaka (nije generalna pojavnost određene teškoće) kod svih učenika s dijagnozom disleksije, disgrafije i diskalkulije.

7. UČENICI S MOTORIČKIM POREMEĆAJIMA

7.1. Opis populacije

Motoričke poremećaje obično dijelimo:

- na oštećenja lokomotoričkoga sustava (kosti, zglobovi, mišići)
- na oštećenja središnjega živčanoga sustava
- na oštećenja perifernoga živčanoga sustava.

Osnovne karakteristike motoričkih poremećaja su:

- različiti oblici i težina poremećaja pokreta i položaja tijela
- smanjena/onemogućena funkcija pojedinih dijelova tijela (najčešće ruku, nogu i kralježnice)
- nepostojanje dijelova tijela (najčešće urođena nerazvijenost pojedinih dijelova ruku ili nogu ili je dijete ostalo bez dijela/ cijeloga ekstremiteta zbog bolesti ili nezgode).

Oštećenja lokomotoričkoga sustava (kosti, zglobovi, mišići)

Bolest ili povrjeda izravno zahvaća sastavne dijelove lokomotoričkoga sustava (kosti, zglobove i mišiće) i uzrokuje slabost mišića kao pokretača, ograničenje kretnji zglobova (kontrakture) i nepostojanje ili deformacije kostiju.

Oštećenja središnjega živčanoga sustava

Oštećenja središnjega živčanoga sustava mogu uzrokovati vrlo heterogene motoričke poremećaje ovisno o vremenu, mjestu i opsegu oštećenja njegovih dijelova.

Uz motoričke poremećaje vrlo se često javljaju i druge smetnje: smetnje govora, vida, sluha, perceptivne smetnje, sniženo intelektualno funkcioniranje i dr. koje mogu imati izravan utjecaj na organizaciju, oblike i metode rada, prilagodbe odgojno-obrazovnih programa i potrebu uključivanja edukacijsko-rehabilitacijskih stručnjaka u odgoj i obrazovanje učenika.

Ove smetnje mogu imati izravan utjecaj na organizaciju, oblike i metode rada, prilagodbe odgojno-obrazovnih programa i potrebu uključivanja edukacijsko-rehabilitacijskih stručnjaka u odgoj i obrazovanje učenika.

Cerebralna paraliza primjeren je model za pokazivanje spektra smetnji koje se javljaju kao posljedica oštećenja središnjega živčanoga sustava.

Prema mjestu na kojem se neuromotorički poremećaj očituje razlikujemo:

- monoplegiju
- hemiplegiju
- paraplegiju
- triplegiju
- kvadriplegiju
- dvostruku hemiplegiju.

Učenici s cerebralnom paralizom najčešće imaju i druge razvojne smetnje koje se javljaju značajno češće nego u općoj populaciji.

To su:

- smetnje na području osjetila vida
- smetnje na području osjetila sluha

- taktilno-kinestetički i propioceptivni osjeti
- govorne smetnje
- epilepsija
- sniženo intelektualno funkcioniranje
- perceptivne smetnje
- teškoće u ponašanju
- teškoće u učenju
- emocionalne smetnje.

Manifestne oblike navedene kod cerebralne paralize mogu imati i učenici kod kojih je do oštećenja mozga došlo u predškolskome i osnovnoškolskome dobu.

Oštećenja perifernoga živčanoga sustava

Oštećenja perifernoga živčanoga sustava – leđne moždine i perifernih živaca mogu biti nasljedna, posljedica različiti bolesti i posljedica trauma.

Kod ozljede leđne moždine najočitiiji znak je slabost ili oduzetost dijelova tijela koji se nalaze ispod razine ozljede leđne moždine i inkontinencija.

7.2. Prilagodbe ispitne tehnologije

7.2.1. Opći uvjeti

Opći uvjeti koje je potrebno osigurati učenicima s motoričkim poremećajima tijekom polaganje ispita ovise su o vrsti i stupnju teškoće ili bolesti i mogu se odnositi na stol, sjedalicu i potreban pribor.

Stol:

- obični
- prilagođeni
- ploha na kolicima
- ploha na podu.

Sjedalica:

- obična
- prilagođena
- kolica.

Pribor i sredstava za grafičke radove:

- uobičajena sredstva za pisanje i crtanje
- prilagođena sredstva za pisanje i crtanje
- pomagala za pridržavanje pisaljke
- uvećani format papira
- iksiranje papira za pisanje
- računalo
- kalkulator
- računalo s prilagodbama
- piše drugim dijelovima tijela (nogom, glavom, ustima) i pritom rabi prilagodbu
- nešto drugo: _____.

Kod čitanja je potrebno:

- pomagalo za listanje
- pomagalo za pridržavanje knjige/papira.

7.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala

Prilagodba ispitnoga materijala po potrebi je ista kao kod učenika s disleksijom i slabovidnih učenika.

7.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature

Osobni pomagač pomaže učeniku:

- pri dodavanju pribora ili namještanja prilagođene opreme
- pri okretanju stranica
- pri čitanju zadatka – čita samo kada učenik to zatraži i dio teksta koji traži
- tako da traži podatke u dodatnim materijalima (rječnik, formule i sl.) na zahtjev učenika
- tako da piše prema diktatu učenika dio ili cijelo pisano rješenje zadatka
- pri crtanju/skiciranju prema usmenome naputku učenika.

7.2.4. Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme trajanja ispita može se produljiti do 100%, što uključuje i vrijeme neophodno da se učenik odmori, obavi toaletu, promijeni položaj, zamijeni i/ili ponovno stavi pomagalo, da se umiri vidno uznemirena učenica/učenik, provedu vježbe disanja i sl.

7.2.5. Vrjednovanje uradaka učenika

Pri analizi, interpretaciji i vrjednovanju uradaka učenika neophodna je pomoć edukacijsko-rehabilitacijskoga stručnjaka specijaliziranoga za rad s učenicima s motoričkim teškoćama.

8. UČENICI S POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU I UČENICI S DEFICITOM PAŽNJE/ HIPERAKTIVNIM POREMEĆAJEM

8.1. Poremećaji u ponašanju

Poremećaji u ponašanju skupni su naziv za sve one pojave biološke, psihološke i socijalne etiologije koji manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost te neugodno, štetno i opasno utječu na druge pojedince i društvene organizacije (škola, obitelj, druga osoba) (Dobrenić i Poldrugáč, 1974.). Drugim riječima to su ponašanja koja ometaju osobu u redovitome funkcioniranju, napredovanju i razvoju, a mogu ometati ili/i ugrožavati i okolinu te biti štetna ili/i opasna kako za pojedinca, tako i za njegovo okruženje.

Ovdje govorimo o velikome broju ponašanja koja su štetna, opasna, podložna kaznenoj ili prekršajnoj odgovornosti, neprimjerena, društveno neprihvatljiva, dakle, protivna društvenim normama. Da bismo nešto i definirali poremećajem u ponašanju, moramo ponašanje promatrati u socijalnome kontekstu.

Poremećaje u ponašanju promatramo na kontinuumu od rizičnih

ponašanja, preko devijantnih pa do delinkventnih ponašanja. Rizičnim ponašanjem pojedinac čini štetu isključivo sebi. To je ponašanje relativno male opasnosti, npr. neopravdano izostajanje s nastave. Na takvo ponašanje možemo utjecati ranom intervencijom ili primarnom prevencijom. Devijantno ponašanje je ponašanje kojim pojedinac šteti i sebi i drugima, npr. opozicijsko ponašanje.

Takvo ponašanje je umjerene težine i potrebne su intervencije iz kruga sekundarne prevencije u obliku savjetovanja. Delinkventno ponašanje je ponašanje kojim osoba uzrokuje štetu kako sebi i drugima, tako i društvu, npr. teška krađa, pojedinci su često institucionalizirani i zahvaćeni tercijarnom prevencijom ili tretmanom.

Vrste poremećaja u ponašanju

Postoje brojne klasifikacije poremećaja u ponašanju jer je nemoguće imati samo jednu klasifikaciju zbog „živosti” i promjenjivosti pojava „oblika” ponašanja.

Tako se poremećaji u ponašanju prema Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje – Američka psihijatrijska udruga (četvrto izdanje), DSM-IV odnose:

- na poremećaje ponašanja
- na poremećaje s prkošenjem i suprostavljanjem
- na poremećaje prilagodbe
- na antisocijalno ponašanje.

Poremećaji u ponašanju, uvjetovani organskim čimbenikom, nastali su najčešće zbog ili usred oštećenja središnjega živčanoga sustava.

8.2. Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj

Osobitu pozornost trebalo bi posvetiti danas vrlo raširenomu poremećaju (koji nije poremećaj u ponašanju), a to je deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj.

Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj (ADD/ADHD) je razvojni poremećaj s izraženim simptomima nepažnje i/ili hiperaktivnosti, odnosno impulzivnosti koji su maladaptivni (klinički značajno oštećenje socijalnoga, akademskoga ili radnoga funkcioniranja) i ne odgovaraju razvojnemu stupnju osobe (DSM-IV, 1996., Naklada Slap, Jastrebarsko).

Osobe s hiperaktivnim i impulzivnim ponašanjem:

- često tresu rukama i nogama ili se vrpolje na stolcu ili sjedalu
- ustaju sa stolca u razredu ili negdje drugdje gdje se očekuje da ostanu na mjestu
- često pretjerano trče ili se penju u situacijama u kojima je to neprikladno (kod adolescenata ili odraslih može biti ograničeno na subjektivni osjećaj nemira)
- često imaju teškoće ako se treba mirno i tiho igrati ili obavljati slobodne aktivnosti
- često su u pogonu ili kao da ih „pokreće motor”
- često pretjerano pričaju
- često istrčavaju s odgovorima prije nego što je dovršeno pitanje
- često imaju poteškoća s čekanjem reda
- često prekidaju ili ometaju druge.

Osobe kod kojih dominira nepažnja:

- ne posvećuju pažnju detaljima ili rade pogreške zbog nemara u školskome uratku, poslu ili drugim aktivnostima
- često imaju teškoće u održavanju pažnje pri obavljanju zadaća ili u igri
- često se čini da ne slušaju i kad im se izravno obraća
- često ne prate upute i ne dovršavaju školski uradak, kućne poslove ili dužnosti na radnome mjestu (ne zbog prkosa ili nerazumijevanja uputa)
- često imaju teškoće s organiziranjem zadataka i aktivnosti
- često izbjegavaju, ne vole ili odbijaju zadatke koji zahtijevaju mentalni napor (kao što je školski ili domaći uradak)
- često gube stvari potrebne za ispunjavanje zadaća ili aktivnosti (školski pribor)
- često ih ometaju vanjski podražaji
- često zaboravljaju dnevne aktivnosti.

Postoje različiti oblici ovoga poremećaja:

- deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj, kombinirani tip (ako nalazimo 6 ili više simptoma nepažnje i 6 ili više simptoma hiperaktivnosti, odnosno impulzivnosti u trajanju najmanje 6 mjeseci) – u najvećoj mjeri se javlja kod djece i adolescenata
- deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj, dominantno nepažljiv tip (ako nalazimo 6 ili više simptoma nepažnje, a manje od 6 simptoma hiperaktivnosti, odnosno impulzivnosti u trajanju najmanje 6 mjeseci)
- deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj, dominantno hiperaktivno-impulzivni tip (ako nalazimo 6 ili više simptoma hiperaktivnosti, odnosno impulzivnosti, a manje od 6 simptoma nepažnje u trajanju najmanje 6 mjeseci). (Prema Kocijan-Hercigonja, 1997.)

Zbog svega toga učenici postižu lošiji školski uspjeh i iskazuju različite teškoće u učenju iako imaju prosječne ili čak iznadprosječne intelektualne sposobnosti.

Ovakvi učenici imaju teškoće u izvođenju onoga što znaju, a ne u samome znanju i teškoće s kontroliranjem svojega ponašanja pa se često neprimjerenom ponašaju i ne mogu planirati svoju budućnost jer često zaborave i dnevne aktivnosti.

Kako učenici ulaze u razdoblje adolescencije, ekspresija simptoma se smanjuje, ali učenici i dalje ostaju nemirni, razdražljivi, frustrirani, vole riskirati i ulaziti u opasne situacije.

Učenicima s poremećajem pažnje/hiperaktivnim poremećajem vrlo je važno prilagoditi cjelokupni nastavni proces te provedbu nacionalnih ispita i državne mature.

8.3. Prilagodbe ispitne tehnologije

8.3.1. Opći uvjeti

Potrebno je:

- provjeriti je li učenik razumio sve informacije i upute dobivene od ispitnoga koordinatora i drugih nastavnika, a čije je razumijevanje nužno za pristupanje polaganju ispita (po potrebi s učenikom treba obaviti dodatne razgovore)
- osigurati izdvojeni prostor, dobro osvjetljenje bez dodatnih podražaja
- omogućiti donošenje vode, slatkiša, lijekova i papirnatih maramica.

8.3.2. Prilagodba ispitnoga materijala

Prilagodba ispitnoga materijala odnosi se na prilagodbu tiska i/ili uputa.

Potrebno je:

- prilagoditi tisak (povećan razmak, istaknuti podebljanim tiskom riječi ili pojmove koji su važni za usmjeravanje pažnje), tj. rabiti jasne, pregledne i čitljive forme za pisane provjere, ostaviti dovoljno mjesta za odgovor i jasno crtama označiti mjesto za odgovor.

8.3.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature

Zadatci osobnoga pomagača su:

- davanje jasnih uputa koje se izgovaraju glasno i polako
- usmjeravanje učenikove pažnje (npr. polaganjem ruke na rame učenika ili uporaba metode koja se inače rabi za toga učenika od strane nastavnika)
- davanje pravovremene obavijesti o promjenama ili potrebi za promjenama aktivnosti.

8.3.4. Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme trajanja ispita može se produljiti do 100%. Rabi se za prekide u slučaju „ispada” učenika, nemogućnosti dugotrajne koncentracije, mijenjanja položaja tijela itd.

9. UČENICI S TEŠKOĆAMA U PODRUČJU MENTALNOGA ZDRAVLJA

9.1. Opis populacije

Tijekom školovanja kod pojedinih učenika moguće je uočiti teškoće u području mentalnoga zdravlja koje otežavaju njihov proces učenja, rada i života uopće.

Svi oni ipak ne trebaju prilagodbu tijekom procesa organiziranoga učenja i/ili pri polaganju ispita državne mature.

Radi lakšega uočavanja učenika koji trebaju prilagodbu istaknuti su samo neki dijagnostički kriteriji koji predstavljaju obilježja pojedinih poremećaja prema DSM-IVTM priručniku (Američka psihijatrijska udruga, 1996., Naklada Slap, Jastrebarsko). Ovi kriteriji usklađeni su s Međunarodnom klasifikacijom bolesti ICD-10 (1993) u glavnim dijagnostičkim obilježjima.

To su:

1. Poremećaji hranjenja u koje su ubrajaju Anoreksija nervoza i Bulimija nervoza
2. Shizofreni poremećaji i drugi Psihotični poremećaji
  - Anksiozni poremećaji
  - Poremećaji raspoloženja

- Prevazivni razvojni poremećaji (danas češće nazivani „autistični spektar poremećaja”, prema Škrinjar, J., 2001.) u koje se ubrajaju prevazivni razvojni poremećaj – neodređeni autizam, dezintegrativni poremećaj u djetinjstvu, Rettov poremećaj i Aspergerov poremećaj.

Zajednička obilježja ovih poremećaja su:

a) kvalitativno oštećenje socijalnih interakcija

- znatnija oštećenja neverbalnih načina ponašanja, npr. pogled oči u oči, izraz lica, držanje tijela, geste kojima se uspostavljaju socijalne interakcije
- neuspjeh razvijanja odnosa s vršnjacima u skladu s razvojnom razinom
- smanjena sposobnost izražavanja i podjele uživanja, interesa ili postignuća s drugima
- ne postoji emocionalna i socijalna recipročnost

b) kvalitativno oštećenje komuniciranja

- teškoće u započinjanju i održavanju konverzacije ako osoba ima primjereno razvijen govor
- stereotipna i repetitivna uporaba jezika
- nemogućnost selektivnoga praćenja poruka

c) stereotipni obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti

- zaokupljenost jednim ili s više restriktivnih ili stereotipnih modela interesa koji su po intenzitetu ili usmjerenosti nenormalni
- uočljivo, rigidno priklanjanje posebnim, nekorisnim rutinama ili ritualima
- stereotipni i ponavljajući motorički manirizmi (npr. lupkanje prstiju, savijanje šake itd.)
- trajna zaokupljenost dijelovima predmeta.

U nekim slučajevima, kada postoje neka od obilježja, ali ona ne pružaju cjelovitu sliku za neke od opisanih skupina poremećaja u DSM-IVTM, nadležni liječnici (specijalisti) reći će da se radi o Adolescentskoj krizi koja, također, u nekim slučajevima zahtijeva prilagodbu procesa učenja i vrjednovanja.

Za učenike kod kojih se uoče gore navedena obilježja treba prikupiti potrebne informacije (možda se prethodno učenik školovao na temelju utvrđenoga primjerenoga oblika školovanja ili je obavljen dijagnostički postupak i bio je u tretmanu neke ustanove itd.).

U slučaju saznanja da ništa od navedenoga nije obavljeno, učenika obvezno upućujemo nadležnim liječnicima radi utvrđivanja stanja, postavljanja dijagnoze te dobivanja eventualnih daljnjih preporuka za rad.

Od trenutka kada se pribave nalazi i mišljenja, ispitno povjerenstvo i stručno-razvojni tim škole s učenikom treba raditi na raščlambi ispitne tehnologije (kako se ispiti provode, što znače ispiti, koje su moguće prilagodbe, koja su njegova očekivanja itd.) te na njegovu osnaživanju.

9.2. Prilagodbe ispitne tehnologije

9.2.1. Opći uvjeti

U pravilu se preporučuje individualno provođenje ispitivanja. Ispitna prostorija treba biti dobro osvijetljena, bez dodatnih podražaja (vizualnih i slušnih).

Učeniku treba preporučiti da uz sebe ima bočicu s vodom, slatkiš i svakako lijekove u slučaju da ih uzima.

9.2.2. Prilagodba ispitnoga materijala

Potrebno je pojedinačno odlučivati o konkretnim načinima prilagodbe te prilagodbi ispitnoga materijala (npr. za učenika kod kojega je osobito izraženo kvalitativno oštećenje komuniciranja treba osigurati cijeli niz prilagodbi kao i za učenike s disleksijom, disgrafijom i jezičnim teškoćama).

9.2.3. Osobni pomagač na ispitima državne mature

Zadatak osobnoga pomagača je davanje jasnih uputa, usmjeravanje učenikove pažnje i davanje pravovremene obavijesti o promjenama ili potrebi za promjenama aktivnosti.

9.2.4. Vrijeme trajanja ispita

Vrijeme trajanja ispita može se produžiti do 100%. Rabi se za prekide u slučaju „ispada” učenika, nemogućnosti dugotrajne koncentracije, mijenjanja položaja tijela itd.

